
Kitâbnâme-i Büzürg-i Kur'ân-ı Kerîm

Muhammed Hasan Bekkâî

Tahran: Vizâret-i Ferheng ü Irşâd-ı İslâmî, 1995-2007, I-XX cilt.

İslâm ilim ve fikir mirası incelendiğinde tefsir, hadis, fıkıh, kelâm, tasavvuf, Arap dili ve edebiyatı gibi temel İslâmî ilimlere dair bibliyografik ve biyografik pek çok çalışmanın yapıldığını görebiliriz. Özellikle eserler ve bunların yazarları hakkında bilgi veren kitaplar arasında ilk sırayı İbnü'n-Nedîm'in (ö. 385/995) *el-Fihrist*'i ve Kâtîp Çelebî'nin (ö. 1067/1657) *Keşfü'z-zünûn*'u alır. Bunların dışında nispeten yakın tarihli olarak Bağdatlı İsmâîl Paşa'nın (ö. 1920) *Keşfü'z-zünûn* zeyli *Îzâhü'l-meknûn*'unu, Brockelmann'ın (ö. 1956) *Geschichte der Arabischen Litteratur*'ü (GAL), Fuat Sezgin'in *Geschichte*

des Arabischen Schrifttums'u (GAS) ve yazma eserlere dair bilgiler veren *el-Fihrisüŝ-ŝâmil li't-türâsi'l-Arabî* adlı çalışmayı anabiliriz. Tabii ki bu alanlarda yazılmış daha yüzlerce çalışma bulunmaktadır. Bu genel çalışmaların yanında doğrudan Kur'an ilimleri, kıraat ve tefsir alanlarına dair eserleri ve müellifleri tanıtan çok sayıda kitabın kaleme alındığı da alanın araştırmacıları tarafından bilinmektedir. Aşağıda tanıtımı yapılacak olan yirmi ciltlik *Kitâbnâme-i Büzürg-i Kur'ân-ı Kerîm* adlı eser, kısmî bir araştırmacı grubu dışında pek tanınmayan bibliyografik bir çalışmadır.

Bekkâî'nin eserini tanıtmaya geçmeden evvel hayatına dair bilgi vermek daha faydalı olacaktır. Ancak yaptığımız araştırmalarda müellifimizin hayatına dair müstakil bir çalışmaya rastlayamadık. Bu sebeple ona ve ilmî faaliyetlerine dair bilgileri bazı dergilerde yer alan tanıtımlardan ve İran menşeli bazı internet sitelerinden derlemeye çalıştık.

Kur'an araştırmacısı olan Muhammed Hasan Bekkâî İran'ın Batı Azerbaycan eyaletinin bir kasabasında 1934 yılında dünyaya gelmiştir. İmam Sâdık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Dâniŝgâh-ı İmam Sâdık Aleyhi Selâm, Dâniŝgede-i İlahiyyât, Maârif-i İslâmî ve İrŝâd) öğretim üyeliğinde bulunmuştur. Eserlerinden de anlaşılacağı üzere hayatını kütüphaneciliğe ve bibliyografik bilimsel araştırmalara vakfetmiştir. Bekkâî yetmiş üç yaşında 7 Ekim 2007 tarihinde Tahran'da vefat etmiştir. Bekkâî'nin başlıca eserleri şunlardır: *Kitâbnâme-i Büzürg-i Kur'ân-ı Kerîm*, *Kitâbnâme-i Vakf¹*, *Kitâbnâme-i İnkılâb-ı İslâmî*, *Kitâbnâme-i Hac*, *Kitâbü'l-Ayn*, *Ahkâm-ı Zendân der İslâm*.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla *Kitâbnâme-i Büzürg-i Kur'ân-ı Kerîm*'le ilgili gerek Türkiye'de gerek Arap coğrafyasında müstakil bir çalışma yapılmamıştır. İran'da ise Müessese-i Maârif-i İslâmî İmam Rızâ tarafından yayımlanan *Beyyinât* [1/1 [1373 hş.], s. 158-61] dergisinde Muhammed Hasan Bekkâî ile bir söyleşi yapılmıştır. Bu söyleşide Bekkâî çalışmasının ortaya çıkış serencamını ve yaşadığı sıkıntıları anlatmaktadır. Ayrıca Muhammed Ali Rızâî Kirmânî'nin bu kitabın metoduna dair kaleme aldığı bir makale yine *Beyyinât* (5/18 [1377 hş.], s. 129-51) dergisinde yer almıştır. Bu makalede de bibliyografik eserlerin tarihçesine kısa bir atıf yapıldıktan sonra *Kitâbnâme-i Büzürg-i Kur'ân-ı Kerîm*'in benzer eserler arasındaki yeri ve telif metodu anlatılmıştır. Biz de bu yazımızda eseri bir kitap tanıtımı sınırları içerisinde kalarak tanıtmaya çalışacağız. Çalışmamızda Bekkâî'nin bu eseri yazmasının sebebinden, eserin temel kaynaklarından ve muhtevasından bahsettikten

1 Bekkâî'nin *Kitâbnâme-i Vakf* adlı eserini tanıttığı bir makalesi *Vakf-ı Mirâs-ı Câvidan* adlı dergide yayımlanmıştır. Bk. 4/1 (1375 hş.): 116-23.

sonra Kur'an ilimleriyle tefsir tarihine dair tanıttığı kitap sayısını tablo halinde vereceğiz.

Bekkâî, *Kitâbnâme-i Büzürg-i Kur'ân-ı Kerîm*'i yazmasının sebebinin bir telefon görüşmesine bağlamaktadır. 1990 (1369 hş.) yılında arkadaşıyla arasında geçen telefon diyalogunda arkadaşı ona "Kur'an'a dair kaç kitap yazıldığını biliyor musun?" diye bir soru yöneltince kendisi, "Hayır, maalesef kaç kitap yazıldığını bilmiyorum" şeklinde cevap verir. Bekkâî bu olaydan çok etkilenir ve "Bir varsayım bile olsa semavî bir kitap olan Kur'ân-ı Kerim'e dair kaç kitap yazıldığını niçin bilmiyoruz" şeklinde kendisini sorguladığını dile getirir. Eserin yazılabilmesi için o dönemde İmam Sâdık Üniversitesi rektörü olan Âyetullah Mehdevî Kenî ile görüşür. Mehdevî kendisini bu iş için görevlendirir ve bütün masraflar üniversite tarafından üstlenilir.

Bekkâî, çalışmasına başlamadan evvel Ali Şevâh İshak'ın dört cilt halinde basılan ve 4000 kadar kitabın tanıtımına yer verilen *Mu'cemü musannefâtî'l-Kur'âni'l-Kerîm* adlı eserini incelediğini, ancak bu eserin Kur'an ve tefsir araştırmaları sahasındaki eksikliği gidermediğini, daha kapsamlı bir çalışmanın yapılmasına gerek bulunduğunu ifade eder. Buna rağmen kendisinden önce yapılan en kapsamlı çalışma olması hasebiyle Ali Şevâh İshak'ın bu kitabından istifade ettiğini belirtmektedir.

Ali Şevâh İshak'ın *Mu'cemü musannefâtî'l-Kur'âni'l-Kerîm* adlı çalışması, Bekkâî'nin ana kaynakları arasında yer aldığından bu eserin de muhtevasına bakmak icap etmiştir. Yazar I. ciltte "Âyü'l-Kur'ân ve süverühû, ahruful-Kur'ân, Ahkâmü'l-Kur'ân, Esbâbü'n-nüzûl, İcâzü'l-Kur'ân ve belâgatühû, İ'râbü'l-Kur'ân, Tecvîdü'l-Kur'ân" konularını ele almıştır. II. cildini "Tercemetü'l-Kur'ân" ve "Tefsîrü'l-Kur'ân" şeklinde iki bölüme ayırmıştır. III. ciltte, II. ciltte ele almadığı "Tefsîrü'l-Kur'ân" başta olmak üzere, "Dirâsât-ı Kur'âniyye, Resmü'l-Kur'ân, Garîbü'l-Kur'ân" ve "Fezâilü'l-Kur'ân"ı ele alırken IV. ciltte ise "Kırââtü'l-Kur'ân, el-Muhkem ve'l-müteşâbih, Meâni'l-Kur'ân, en-Nâsîh ve'l-mensûh, Lugâtü'l-Kur'ân ve el-Vücûh ve'n-nezâir"i ele almıştır.

İki çalışmayı karşılaştırdığımızda, ikisinin de alfabetik bir usule dayandığını, ancak Bekkâî'nin eserinin muhteva bakımından daha zengin olduğunu söyleyebiliriz. Bu tanıtımın sonuna eklediğimiz tabloda bu açıkça ortaya çıkmaktadır. Ali Şevâh İshak'ın ele almadığı başlıca konular: "Kur'an ve Felsefe, Kur'an ve Tarih, Te'vilü'l-Kur'ân, Havâssü'l-Kur'ân, Ulûmü'l-Kur'ân, Kur'an'da Ahlâk, Fezâilü'l-Kur'ân, Ta'lim-i Kur'ân, Kur'an ve İlm-i Cedid, Esmâü'l-hüsnâ, Besmeleyi Konu Alan Eserler" şeklinde sıralanabilir. Ali Şevâh İshak'ın ele aldığı toplam konu sayısı on dokuz iken Bekkâî'de bu sayı elli sekizdir.

Bekkâî bu çalışması için yazmaları ve Kur'an'a dair eserleri içerdiğini düşündüğü İran'ın Meşhed, Kum, Yezd, Tebriz, İsfahan ve Kâşân şehirlerindeki kütüphanelere gittiğini ve İran'ın yazma eserlerinin yüzde doksanına ulaştığını ifade etmektedir. İran'dan sonra ilk olarak Suriye'nin Halep ve Şam şehirlerine gitmiş olup buralarda yazma eserlerin bulunma ihtimalinin olduğu yerlere, daha sonra Hint alt kıtasına gittiğini ve elli gün kadar Pakistan'da kaldığını, ancak yazma eserlerin çok bakımsız olduğunu ve *Abakat* adlı eserin sahibi Hâmid Hüseyin'in kütüphanesini, miras paylaşımını yüzünden izin verilmediği için kitapları göremediğini ifade etmektedir. Suriye ve Hint alt kıtasından sonra sırasıyla Türkiye, İngiltere ve Fransa'ya gittiğini ve buralarda yazma eserlerin bulunduğu kütüphanelerde çalıştığını söylemektedir.

Bekkâî, çalışmasının bölgesel olmadığını, dünyadaki bütün yazmaları ve basılmış rical kitaplarını, tercümeleri ve Kur'an'a dair telif edilen eserleri kapsadığını ifade etmektedir.

Bekkâî eserinde alfabetik bir usul takip etmiştir. Kitabına “ ا ” (elif) harfi ile başlamış ve “ ا ” ile başlayan bütün müellefâtı, Kur'an ilimleri ve tefsir tarihi konularına göre tasnif ederek sunmuştur. Meselâ “Âdâb-ı tilâvet-i Kur'ân, Âyâtü'l-ahkâm, Âyâtü's-sâat, Âyâtü'r-risâle, Âyâtü's-Saffât, Âyâtü Fâtihati'l-kitâb, Âyâtü'l-fezâil, Âyâtü'l-Kur'âni'l-Kerîm, el-Âyât elletî fihâ en-nâsih ve'l-mensûh, Âyât lehâ el-hikâyât, Âyât li's-sâilîn, Âyâtü'l-müteşâbihât, Âyâtü'l-emâne, Âyetü'l-hicâb” gibi başlıklar olmak üzere birçok konudaki eseri bu bölümde tasnif etmiştir. Tanıttığı kitabın dilini parantez içerisinde belirtmiştir. Arapça ve Farsça olarak yazılan eserlerin isimlerini olduğu gibi yazarken diğer dillerde yazılan eserlerin isimlerini Farsça'ya tercüme etmiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Arapça, Farsça, Urduca, Türkçe, Fransızca ve İngilizce olmak üzere yedi dilde Kur'an'a dair eserleri alfabetik olarak tasnif etmiştir. I. cildinde “ ا ” (elif) harfi ile başlayan bütün eserleri ve “hemze” harfinin “sîn” harfine kadarki kısmını (ا - اس) ele almıştır. II. ciltte “hemze” harfinin “şîn” harfinden “yâ” (اى - اى) harfine kadarki kısmı ele almıştır. III. ciltte “bâ” harfinden “pâ” harfine kadarki kısmı (ب - پ); IV. ciltte “tâ” harfinden “tâ-gayn” harfine kadarki (ت - تج) kısmı ele almıştır. V, VI ve VII. ciltlerde ise sadece “tâ” harfinin “fâ” harfiyle (تف) başlayan eserleri ele almış olup bu ciltlerde bütün âyetleri açıklayan tefsirleri, bazı âyetleri ya da bir âyeti açıklayan tefsirleri alfabetik olarak tasnif etmiştir. VIII. ciltte ise yeni tespit ettiği kitapları ve ilk yedi ciltte tanıtmadığı “hemze, bâ, pâ ve tâ” (ا - ب - پ - ت) harfleri ile başlayan eserlere ayırmıştır. Bu eserin sadece Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüphanesi'nde bulunan ilk sekiz cildine ulaşabildik. Hicrî-şemsî 1382 (2007) yılında basılan XVI. cildinde “sad” (ص)

harfi ile başlayan eserler tasnif edilmiştir. On altı cildinin basıldığı bilgisine internet adresinden (<http://vista.ir/article/554170/>); XX. cildin basım bilgisine de <http://worldcup.isna.ir/> adlı internet adresinden ulaştık. İlgili web adresinden yirmi cilt olarak basılan bu çalışmayı yazar Bekkâî'nin yirmi yılda hazırladığını da öğrenmekteyiz.

Bekkâî takip ettiği usul çerçevesinde; yazarın tam künyesini, tanıttığı eser neşredildiyse mutlaka neşredildiği yeri ve tarihi, mevzusunu, bazan eserin fikhî mezhebini, sayfa sayısını ve eserin mahdut olarak bulunduğu kütüphaneyi göstermektedir. Şayet eser neşredilmediyse ya da eser kayıpsa o vakit esere dair bilgiyi tespit ettiği katalogu, bibliyografik tespit ettiyse katalogu, bibliyografik eserlerden tespit ettiyse kaynak olarak o eseri göstererek tanıtılmaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Ali Şevâh İshak'ın tanıttığı eserlerin tamamının künyelerini vermiştir.

Tanıttığı eserler arasından örnek olarak Muhyiddin İbnü'l-Arabî tefsirini ele alalım. Bekkâî, yazarın tam künyesini, doğum ve ölüm tarihiyle yerini, müellifin mezhebini, eserin yayın tarihini ve yazma nüsha bilgilerini şu şekilde vermiştir: Ebû Abdullah, Ebû Bekir, Muhammed b. Ali b. Muhamed b. Ahmed b. Abdullah, et-Tâyî, el-Hâtemî, el-Endelüsî, el-Mürsî, el-Ma'rûf Şeyhü'l-Ekber İbnü'l-Arabî, 560 (1165) tarihinde İspanya Mürsiye'de doğdu, 638'de (1240) Dımaşk'ta vefat etti. Mâlikî mezhebine mensup. Eseri neşreden yayınevi: Dârü'l-Yakaza, Beyrut, 1968. Yazma olarak bulunduğu yer: Berlin Eyalet Kütüphanesi (Berlin Staatsbibliothek), Almanya, nr. 787, Spr. 808. Konusu: Tefsir.

Kitâbnâme-i Büzürg-i Kur'ân-ı Kerîm adlı eserin ilk sekiz cildinin baskı yeri ve tarihleri şu şekildedir: I-II, Tahran 1374 hş.; III-IV, Tahran 1375 hş.; V-VII, Tahran 1376 hş.; VIII, Tahran 1377 hş.). İlk sekiz cilt toplam 2677 sayfa. Diğer ciltlerin baskı yeri ve tarihleri ise şu şekildedir: IX, Tahran 1378 hş., 572 s.; X, Tahran 1378 hş., 330 s.; XV, Tahran 1382 hş., 450 s.; XVI, Tahran 1382 hş., 312 s.; XVII, Tahran 1383 hş., 446 s.; XIX, Tahran 1385 hş., 536 sayfa.

Bekkâî ile yapılan bir söyleşide araştırmalarının bittiğini, elde ettiği malzemeleri yazmaya başladığını ifade edip tanıtacağı konulardan ve kitap sayısından söz etmektedir.² Bekkâî'nin tespit ettiği kitap ve konuları derli toplu görebilmek için aşağıdaki tabloyu hazırladık.

2 *Beyyinât*, 1/1 (1373 hş.): 158-61.

KONU EKSENLİ TASNİF	KİTAP SAYISI	KONU EKSENLİ TASNİF	KİTAP SAYISI
1. Bütün âyetleri ihtiva eden tefsirler	3972	30. Vücûh ve nezâirü'l-Kur'ân	103
2. Bazı sûrelerin tefsirini ihtiva edenler	2912	31. Meâni'l-Kur'ân	176
3. Kıraatlere dair	2582	32. Es'iletü'l-Kur'ân	157
4. Tecvidü'l Kur'ân	3269	33. Müşkilü'l-Kur'ân	187
5. Beyzâvî tefsirinin hâşiyelerine dair	288	34. Ademü tahrifi'l-Kur'ân	78
6. Keşşâf tefsirinin hâşiyelerine dair	519	35. Hurûfü'l-Kur'ân	106
7. Celâleyn tefsirinin hâşiyelerine dair	30	36. Emsâlü'l-Kur'ân	60
8. Ehlibeyt'e dair âyetler konulu eserler	311	37. Halku'l-Kur'ân	51
9. İ'râbü'l-Kur'ân	425	38. Kur'an'da münâfıklar	16
10. Müfredâtü'l-Kur'ân	304	39. Kur'an'da yemin	27
11. Kasasü'l-Kur'ân	693	40. Kur'an ve nübüvvet	47
12. en-Nâsîh ve'l-mensûh	285	41. Kur'an ve kıyamet	95
13. İ'câzü'l-Kur'ân	582	42. Kur'an'a göre müminlerin vasıfları	31
14. Resmü'l-mesâhif	267	43. Kur'an'da vahiy	47
15. Terceme-i Kur'ân	505	44. Tabakât-ı kurrâ ve müfessirîn	98
16. Usûlü't-Tefsîr	213	45. Târihu'l-Kur'ân	92
17. Tertîbü'l-Kur'ân	224	46. Sevâbü'l-Kur'ân	31
18. Lugâtu'l-Kur'ân	275	47. Kur'an ve İ'tikâd	148
19. Kur'an sözlükleri	104	48. Kur'an'da Peygamber	79
20. Garîbü'l-Kur'ân	460	49. Mübhemâtü'l-Kur'ân	59
21. Esmâü'l-hüsna	204	50. Kur'an'da kadının vasıfları	73
22. Kur'an ve ilm-i cedîd	340	51. Kur'an'la fal ve istihare	71
23. Ta'lîm-i Kur'ân	245	52. Âyet ve sûre sayıları	147
24. Fezâilü'l-Kur'ân	550	53. Kur'an'a dair farklı konularda müellefât	3500
25. Besmeleyi konu alan eserler	521	54. Kur'an çalışmalarına dair müellefât	4000
26. Ulûmu'l-Kur'ân	424	55. Mecâzü'l-Kur'ân	82
27. Te'vilü'l-Kur'ân	228	56. Kur'an ve tarih	26
28. Havâssu'l-Kur'ân	241	57. Kur'an ve felsefe	16
29. Kur'an'da ahlâk	200	58. Âdâb-ı tilâvet-i Kur'ân	134

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz:

1. Bekkâî'nin *Kitâbnâme-i Büzürg-i Kur'ân-ı Kerîm* adlı eseri için metot olarak Arapça ve Farsça olarak yazılan eserlerin isimlerini olduğu gibi yazması, diğer dillerde yazılan eserlerin isimlerini ise Farsça'ya tercüme etmesi Farsça bilmeyenlerin kitaptan istifade etmesini biraz zorlaştırmaktadır. Fakat kitaptan istifade etmek için ileri düzeyde bir Farsça eğitime ihtiyaç bulunmamaktadır.

2. Eserde Arapça, Farsça, Urduca, Türkçe, Fransızca ve İngilizce olmak üzere yedi dilde Kur'ân-ı Kerîm'e dair eserler bulunmaktadır. Fakat Mandarin, İspanyolca, Rusça ve Japonca gibi 100 milyondan çok yerel konuşanı olan dillerde yazılan Kur'ân-ı Kerîm'e dair bibliyografyaya yer verilmemesi eserin bu sahadaki eksikliği tamamen giderdiği söylenemez. Öte yandan tespit edebildiğimiz kadarıyla Kur'an'a ve tefsire dair *Kitâbnâme-i Büzürg-i Kur'ân-ı Kerîm*'den daha hacimli ve sistematik bir bibliyografik eser de yazılmamıştır.

3. Konu tasnifinde -Seyyid Şerîf el-Cürcânî'nin (ö. 816/1413) *et-Ta'rifât* adlı eserinde ve Kemalpaşazâde'nin (ö. 940/1534) *et-Ta'rifât ve'l-İstılâhât* adlı eserinde takip ettikleri alfabetik usulü ilk iki harfe uygulama metodu- yerine bütün kelimenin sıralanmasında uygulaması kitabı kullanışlı hale getirmektedir.

4. Araştırmacıların müstağni kalamayacakları *Kitâbnâme-i Büzürg-i Kur'ân-ı Kerîm* adlı eserin sekiz cildi Türkiye'de sadece İSAM Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Eserin geri kalan ciltlerinin de araştırmacıların istifadesine sunulması için İSAM Kütüphanesi'ne alınmasını temenni ediyoruz.

Zakir Demir

(Arş. Gör., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

* Beni bu değerlendirmeyi yazmaya teşvik eden ve ilk kontrolünü yapan Prof. Dr. Abdulhamit Birişik hocama teşekkür ederim.